

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

William Gyllenspetz Munro

När anhöriga inte vill väl

Hur den enskildes skydd inom anhörigbehörigheten i 17 kap.
föräldrabalken kan stärkas

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Richard Croneberg

Termin: HT 2022

Innehåll

WILLIAM GYLLENSPETZ MUNRO	1
NÄR ANHÖRIGA INTE VILL VÄL.....	1
1 INLEDNING.....	1
1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Syfte och frågeställning	1
1.3 Avgränsning	2
1.4 Forskningsläge.....	2
1.5 Metod & Material.....	2
1.6 Disposition.....	3
2 ANHÖRIGBEHÖRIGHETENS REGLERING	4
2.1 Ikraftträdande	4
2.2 Behöriga och behörighet.....	5
2.2.1 Behöriga företrädare	5
2.2.2 Behörighetens omfattning	6
2.3 Skyddsmekanismer	7
2.3.1 Lojalitetsplikt.....	7
2.3.2 Dokumentationsplikt.....	7
2.3.3 Skadestånd.....	7
2.3.4 Upphörande.....	8
2.4 Diskussion	8
3 AVTALSFULLMAKTERS REGLERING	12
3.1 Ikraftträdande	12
3.2 Behöriga och behörighet.....	12
3.3 Skyddsmekanismer	12
3.3.1 Ogiltighet vid bristande behörighet	13
3.3.2 Skadestånd.....	13
3.3.3 Upphörande/återkallelse.....	14
3.4 Anhörigbehörigheten i ljuset av avtalsfullmakter.....	14
4 FÖRÄLDRASKAPETS REGLERING	16

4.1	Ikraftträdande	16
4.2	Behöriga och behörighet.....	16
4.2.1	Behöriga företrädare	16
4.2.2	Behörighetens omfattning	17
4.3	Skyddsmekanismer	17
4.3.1	Lojalitetsplikt.....	17
4.3.2	Dokumentationsplikt.....	18
4.3.3	Överförmyndarens tillsyn.....	19
4.3.4	Skadestånd.....	20
4.3.5	Upphörande.....	20
4.4	Anhörigbehörigheten i ljuset av föräldraförvaltning	20
5	ANALYS OCH DISKUSSION.....	23
6	SLUTSATS	27
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING.....	28

Summary

On the 1st of July 2017 Act (2017:311) Amending the Parental Code came into effect. The Act introduced a new 17th chapter in the Swedish Parental Code regarding the competence for relatives to act as a deputy in certain cases. For a relative to be competent to perform legal acts on behalf of the principal, the law requires that it is clear that an individual no longer is capable of taking care of their financial affairs due to illness, mental disease, deteriorated health, or other similar circumstances. Provided that these requisites are met, the relative next in line according to a list in Chapter 17 section 1 of the Parental Code is authorised to perform ordinary legal acts related daily living of the individual.

The essay uses the traditional legal dogmatic method and a constructive perspective to analyse and discuss how the principal's protection against misuse of the competence granted to relatives could be enhanced. This is achieved by investigating the protection offered to the principal within the Swedish Contracts Act regarding contractual powers of attorney and within the Parental Code regarding guardianship to provide insight into alternative considerations and solutions of similar issues within these types of representation. Furthermore, suggestions of improvement of the legislation on relatives' competence are suggested based on the safeguards offered within the investigated legislations. The questions answered within the essay concern what safeguards exist within the legislations regarding relatives' competence, contractual powers of attorney, and guardianship. Lastly, the question of what inspiration can be drawn from the regulation of contractual powers of attorney and guardianship for improvement of the protection offered within Chapter 17 of the Parental Code is addressed.

With the introduction of relatives' competence, the legislator aimed to create a form of representation that was not so detailed as to deter relatives from assisting their relatives in need, while at the same time as protecting the represented person from misuse by malicious representatives. The essay particularly identifies two safeguards within the regulations of the two forms

of representation that relatives' competence is compared to, that could enhance the protection offered within Chapter 17 of the Parental Code without deviating from the legislator's objectives. The first of these are the introduction of a greater consideration of the will or instructions of the represented person, similar to the principal's possibility to issue specific restrictions within contractual powers of attorney. The second is the possibility to implement supervision such as that which parents are subject to by the Swedish Chief Guardian when they manage assets exceeding a certain value. The introduction of such measures would enhance the represented person's ability to effectively utilise the other safeguards in Chapter 17 of the Parental Code, while not deviating from the legislator's intentions.

Sammanfattning

Den 1 juli 2017 trädde lag (2017:311) om ändring i föräldrabalken i kraft. Genom lagen infördes i 17 kap. föräldrabalken regler om anhörigas behörighet att rättshandla i vissa fall. För att en anhörig ska få rättshandla för en annans räkning krävs att någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller annat liknande förhållande inte längre kan ha hand om sina ekonomiska angelägenheter. Den anhörige, förutsatt att den är näst på tur enligt en i 17 kap. 2 § föräldrabalken uppräknad turordningslista, är då behörig att företa ordinära rättshandlingar med anknytning till den företräddes dagliga livsföring.

Genom traditionell rättsdogmatisk metod och ett konstruktivt perspektiv analyseras och diskuteras i uppsatsen hur den företräddes skydd mot missbruk av denna anhörigbehörighet kan stärkas. Detta sker genom att skyddet som ges huvudmannen inom avtalsrättens fullmakter och föräldrars ställföreträdarskap undersöks för att ge insikt om alternativa överväganden och lösningar på liknande problem som kan uppstå vid företrädarformerna. Slutligen föreslås förbättringar för regleringen av anhörigbehörigheten utifrån skyddet som ges inom de andra företrädarformerna. De frågeställningar som besvaras för att uppnå syftet rör vilka skyddsmekanismer det finns inom anhörigbehörigheten, avtalslagens fullmakter och föräldraförvaltning. Vidare behandlas även frågan om vilken ledning som kan hämtas från regleringen av avtalslagens fullmakter och föräldraförvaltning för att stärka den företräddes skydd inom anhörigbehörigheten.

Lagstiftaren har med anhörigbehörigheten önskat skapa en företrädarform som inte är så detaljstyrd att den avskräcker anhöriga från att hjälpa sina närstående, samtidigt som den som företräds skyddas mot missbruk av behörigheten. Uppsatsen uppmärksammar särskilt två skyddsmekanismer inom de två företrädarformerna som anhörigbehörigheten jämförs med som kan tjäna till att stärka den företräddes skydd inom anhörigbehörigheten utan att frånga lagstiftarens mål. Den första av dessa är möjligheten att införa ett större hänsynstagande till den företräddes vilja eller instruktioner liknande

huvudmannens möjlighet att meddela särskilda inskränkande föreskrifter inom avtalslagens fullmakter. Den andra är införandet av tillsyn likt den föräldrar står under vid förvaltning av omyndigas tillgångar som överstiger ett visst värde. Införande av reglering som tillgodoser behovet av sådant skydd stärker även den företräddes möjlighet att använda sig av övriga skyddsmekanismer inom 17 kap. föräldrabalken. I min mening skulle detta inte heller frångå lagstiftarens mål med införandet av anhörigbehörigheten.

Förkortningar och begrepp

Avtalsfullmakt	Fullmakt enligt bestämmelserna i avtalslagen
AvtL/avtalslagen	Lag (1912:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Ds	Departementsserien
Enskild	Den som enligt 17 kap. föräldrabalken företräds av annan
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HB	Handelsbalk (1736:1232)
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den 1 juli 2017 trädde lag (2017:311) om ändring i föräldrabalken i kraft. Lagen innebar att det i 17 kap. FB infördes möjlighet för anhöriga till en person som inte längre klarar av att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter att företräda den personen i vissa rättshandlingar med anknytning till dennes dagliga livsföring.

Hur den enskilde skyddas mot missbruk av behörigheten har lagstiftaren försökt reglera med införande av bland annat 17 kap. 4 och 5 §§ FB om skyldigheter för den anhörige och skadeståndsregler. Man kan dock ställa sig frågan om dessa bestämmelser tillgodoser den enskildes skyddsbehov när den som förväntas vilja den enskilde väl använder sig av behörigheten för egen vinning eller på annat sätt agerar mot den enskildes vilja och intressen. Inte minst blir det skydd den enskilde har mot missbruk viktigt om man beaktar att någon som befinner sig i en sådan situation att anhörigbehörighet blir aktuellt ofta torde vara ur skick att bevaka sin egen rätt på ett adekvat sätt.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att identifiera vad den enskilde har för skydd mot missbruk av anhörigbehörigheten och diskutera om detta skydd kan stärkas sett mot bakgrund av de mål som regleringen ämnat uppnå. Syftet uppnås genom att även analysera vad det finns för skyddsmekanismer inom fullmakter i avtalslagen och föräldraförvaltning i FB. Sedermera diskuteras om dessa lämpligen kan användas för att stärka det skydd den enskilde har inom anhörigbehörigheten.

Syftet uppfylls genom att besvara följande frågeställningar:

- Vad finns det för skyddsmekanismer mot missbruk av anhörigbehörigheten i 17 kap. FB?

- Vad finns det för skyddsmekanismer i avtalslagens fullmakter och föräldraförvaltning?
- Vilken ledning kan hämtas från regleringen av avtalslagens fullmakter och föräldraförvaltning för att stärka den enskildes skydd inom anhörigbehörigheten?

1.3 Avgränsning

Eftersom uppsatsen undersöker det skydd den enskilde har mot missbruk av den anhörige och därmed främst relationen mellan dessa parter behandlas inte tredjemansskydd. Av utrymmesskäl behandlas inte heller straffrättsliga regler som skulle kunna användas som skydd för den enskilde gentemot missbruk av behörigheten. Ytterligare begränsning görs av de skyddsmekanismer som i min mening inte tillför något till uppsatsens analys av anhörigbehörigheten.

1.4 Forskningsläge

För att vara ett institut som många torde komma i kontakt med någon gång i livet förefaller det finnas begränsat forskningsmaterial kring anhörigbehörighet. Den litteratur som behandlar anhörigbehörighet gör över lag inte så i vidare mån än att redogöra för vad lagtexten säger. Den flora med material som behandlar propositionen som införde 17 kap. FB är begränsad till att beröra framtidsfullmakter som infördes samtidigt. Det främsta material jag hittat gällande just skyddet inom anhörigbehörigheten är ett examensarbete¹ vilket avgränsats till att inte behandla likheterna med avtalsfullmakter och föräldrars förmyndarskap.

1.5 Metod & Material

Uppsatsen skrivs med traditionell rättsdogmatisk metod som utgångspunkt med anläggande av ett konstruktivt perspektiv för att analysera och diskutera hur den enskildes skydd inom anhörigbehörigheten kan stärkas.² Gällande rätt

¹ Brattgård.

² Jfr. Jareborg, SvJT 2004, s. 4; Lambertz, SvJT 2002 s. 266; Olsen, SvJT 2004, s. 119–120.

utreds genom undersökning och analys av lagstiftning, förarbeten och doktrin.³ Förarbeten används för att ge förståelse för syftet bakom anhörigbehörigheten och annan lagstiftning som behandlas. Där doktrin på berört område bedöms ha någonting att tillföra framställningen och förståelsen för området används denna.⁴ Rättspraxis på anhörigbehörighetens område är knapphändig, och har för uppsatsens omfång inte bedömts relevant på behandlade områden, varför det saknas redogörelse för sådan.

Vidare undersöks skyddsmekanismer inom fullmakter i avtalslagen och föräldraförvaltning i FB för att ge en insikt i alternativa överväganden och skydd som kan göras vid reglering av ställföreträdarskap. I uppsatsens analyserande och diskuterande del tillämpas även en *de lege ferenda*-argumentation utifrån anhörigbehörighetlagstiftningens syfte för att identifiera förbättringsområden utifrån behandlade skyddsmekanismer.⁵

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds med en redogörelse för anhörigbehörighetens uppkomst och omfång samt regleringen kring vem som kan bli behörig anhörig i avsnitt 2.1 och 2.2. I avsnitt 2.3 redogörs för vilka skyddsmekanismer som enligt 17 kap. FB finns inom anhörigbehörigheten. Kapitel 2 avslutas med en analys och diskussion av det skydd som ges.

De efterföljande kapitlen följer samma struktur med den skillnaden att i stället för att endast analysera skyddet inom avtalsfullmakter i kapitel 3 respektive föräldraförvaltning i kapitel 4 så följer även en jämförelse i ljuset av anhörigbehörighetens motsvarande eller liknande skyddsmekanismer. Detta för att ge en överblick över likheter och skillnader mellan regleringarna.

Den huvudsakliga diskussionen sker i kapitel 5 där de skyddsmekanismer inom närliggande rätt som undersökts analyseras och diskuteras utifrån lämpligheten i att implementera liknande regler inom anhörigbehörigheten.

³ Jfr. Kleineman, s. 21; Olsen, SvJT 2004, s. 118–119.

⁴ Jfr. Kleineman, s. 33 och 35–36.

⁵ Jfr. Jareborg, SvJT 2004, s. 4; Lambertz, SvJT 2002, s. 266.

2 Anhörigbehörighetens reglering

I detta kapitel redogörs för de regler inom anhörigbehörigheten som reglerar ikraftträdande, vem som kan vara behörig anhörig, behörighetens omfattning samt de regler som behörig anhörig har att iaktta vid utövandet av anhörigbehörigheten. Vidare redogörs även för reglernas syfte och överväganden som lagstiftaren har gjort. I slutet av kapitlet problematiseras och analyseras regleringen.

2.1 Ikraftträdande

När någon inte längre har förmåga att ha hand om sina egna ekonomiska angelägenheter blir vissa närstående behöriga att agera i dennes ställe. De rekvisit som i 17:1 1 st. FB uppställs för sådan behörighets inträdande är att den enskilde på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller något liknande förhållande uppenbarligen inte längre har förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter. Den anhöriges behörighet omfattar att för den enskildes räkning vidta ordinära rättshandlingar med anknytning till dennes dagliga livsföring. Av andra stycket framgår att behörigheten endast gäller de situationer där sådan oförmåga uppstått efter att den enskilde fyllt 18 år och att det är den anhörige som har att avgöra om behörighet att företräda den enskilde infallit.

Enligt 17:2 FB tillfaller behörigheten att företräda den enskilde genom anhörigbehörighet i tur och ordning make eller sambo, barn, barnbarn, föräldrar, syskon och syskonbarn. I situationer där två eller flera anhöriga samtidigt ska företräda den enskilde så gör de detta gemensamt, men kan lämna varandra fullmakt. Slutligen stadgas att om en anhörig avböjer, inte kan anträffas, är under 18 år, har god man enligt 11:4 FB, har förvaltare, företräds av framtidsfullmaktshavare eller själv är i sådan situation som 1 § talar om, så kan denna person inte vara behörig anhörig.

Anhörigbehörigheten har tillkommit mot bakgrund av att regeringen ansåg det finnas behov att i lag reglera den roll som anhöriga i många fall åtar sig

när den enskilde inte längre kan ta hand om sina ekonomiska angelägenheter.⁶ Lagtexten ger ingen tidsbegränsning för anhörigbehörighetens varaktighet. Inte heller framgår huruvida en anhörig blir behörig först vid längre perioder av oförmåga. Regeringen har dock yttrat sig om detta i förarbetena där den invänder mot utredningens förslag på ett krav på ”varaktig oförmåga” och anser det onödigt att uppställa ett visst tidskrav för oförmågan då detta skulle försvåra för engagerade anhöriga att snabbt bistå den enskilde.⁷ Vidare framgår av förarbeten att oförmågans varaktighet är oreglerad då anhörigbehörigheten ska kunna fungera både som en tillfällig och en mer långvarig lösning där godmanskap eller liknande ordnas först vid behov.⁸

Bedömningen av när den enskilde anses vara uppenbart oförmögen att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter görs som nämnts ovan av behörig anhörig. Motiven till regeringens förslag i denna del baseras dels på att systemet med anhörigbehörighet annars hade blivit omständligt och tidskrävande, dels på en utgångspunkt om ”[...] anhörigas goda vilja att bistå sina familjemedlemmar när dessa inte själva kan sköta sina angelägenheter”.⁹ Gällande svårigheter i bedömningen av när behörigheten inträder tillgodoser enligt propositionen uppenbarhetskravet detta ändamål då anhöriga förväntas ha god bild av den enskildes förutsättningar.¹⁰

2.2 Behöriga och behörighet

2.2.1 Behöriga företrädare

Kretsen av behöriga anhöriga begränsas till de personer som räknas upp i 17:2 FB. Turordningen innebär exempelvis att det inte är möjligt för ett barn till den enskilde att företräda denne förrän eventuell make eller sambo avböjer att åta sig ansvaret eller befinner sig i någon av de situationer som räknas upp i bestämmelsens tredje stycke. Regeringen har med listan över behöriga

⁶ Prop. 2016/17:30, s. 83.

⁷ Prop. 2016/17:30, s. 84–85.

⁸ Prop. 2016/17:30, s. 85.

⁹ Prop. 2016/17:30, s. 94.

¹⁰ Prop. 2016/17:30, s. 95

anhöriga velat ta hänsyn till att behovet av hjälp kan uppstå för både yngre och äldre personer med olika familjesituationer, samtidigt som kretsen potentiella företrädare behövt begränsas. Begränsningen grundas enligt regeringen på vilka personer som typiskt sett står den enskilde närmast.¹¹

Om den enskilde har flera personer inom samma turordningsgrupp som ska företräda denne så företräder de den enskilde gemensamt. Det öppnas dock upp för de anhöriga att lämna varandra fullmakt att ensamma företräda den enskilde i 17:2 2 st. FB. Eftersom det inte alltid är praktiskt lämpligt att företrädarna ska agera tillsammans finns denna möjlighet för att möjliggöra ett effektivt företrädande och beslutsfattande genom arbetsfördelning.¹²

2.2.2 Behörighetens omfattning

Enligt 17:1 1 st. FB innefattar anhörigbehörigheten att "[...] för den enskilde vidta ordinära rättshandlingar med anknytning till dennes dagliga livsföring". Vad som ingår i denna behörighet är inte helt tydligt. Regeringen menar i förarbetena att det kan röra sig om till exempel betalningar hänförliga till bostaden, hälso- och sjukvård, skatter, mat, kläder, fritidsaktiviteter och nöjen. Vidare menar regeringen att man för ledning kan se till vad en god man får göra utan den enskildes samtycke enligt 11:5 2 st. FB. Även insättning av kontanta medel hos bank bör omfattas enligt regeringen som menar att sådana åtgärder knappast är förenade med risk för missbruk av anhöriga.¹³

I propositionen ansågs en mer långtgående beskrivning av behörigheten varken lämplig eller möjlig.¹⁴ Vidare sägs att en rättshandlings ändamål bör utgöra grund i bedömningen av huruvida den ska anses falla inom behörigheten och att det avgörande bör vara om handlingen avser något som vanligtvis har anknytning till den dagliga livsföringen.¹⁵ Mot bakgrund härav räknas i propositionen även upp uttag från bankkonto, flytt av medel mellan den enskildes konton och att träffa och säga upp avtal som rättshandlingar

¹¹ Prop. 2016/17:30, s. 90–91.

¹² Prop. 2016/17:30, s. 92.

¹³ Prop. 2016/17:30, s. 86–87.

¹⁴ Prop. 2016/17:30, s. 87.

¹⁵ Prop. 2016/17:30, s. 87.

inom behörigheten förutsatt att handlingen är hänförlig till den dagliga livsföringen.¹⁶

2.3 Skyddsmekanismer

2.3.1 Lojalitetsplikt

I 17:4 1 st. 1 p. FB föreskrivs en skyldighet för behörig anhörig att vid fullgörandet av uppgiften handla i enlighet med den enskildes intressen samtidigt som den enskildes vilja eller förmodade inställning beaktas. Enligt propositionen innebär lojalitetsplikten att samråd med den enskilde ska ske om det i det enskilda fallet är möjligt och behövligt. Samrådet ska alltså inte vara avgränsat till endast viktigare frågor.¹⁷

2.3.2 Dokumentationsplikt

Enligt 17:4 1 st. 3 p. FB ska den anhörige dokumentera sina åtgärder på ett med hänsyn till omständigheterna lämpligt sätt. Utredningen föreslog en skyldighet att föra räkenskaper på samma sätt som gode män och förvaltare.¹⁸ Regeringen ansåg dock i propositionen att en enklare form av dokumentation tillgodoser behovet av ordning och reda samt den anhöriges möjlighet att skydda sig mot påstått missbruk. Denna enklare dokumentation kan enligt propositionen tillgodoses genom att kvitton och kontoutdrag sparas. I fall av mer omfattande verksamhet ansågs det dock lämpligt att inkomster och utgifter noteras löpande och att åtgärder antecknas. Vidare ska dokumentation av förvaltningen ske på lämpligt sätt med hänsyn till egendomens omfattning och omständigheterna i övrigt.¹⁹

2.3.3 Skadestånd

¹⁶ Prop. 2016/17:30, s. 87–88.

¹⁷ Prop. 2016/17:30, s. 97.

¹⁸ SOU 2004:112, s. 557.

¹⁹ Prop. 2016/17:30, s. 98.

En anhörig som uppsåtligen eller av vårdslöshet orsakar den enskilde skada ska enligt 17:5 FB ersätta skadan. Om flera behöriga anhöriga vållar skadan så svarar de enligt 12:14 2 st. FB solidariskt.

Regeringen menade i propositionen att trots lojalitetsplikten kan anhörigas agerande medföra skada för den enskilde. För att motverka att exempelvis räkningar betalas för sent eller att onödiga köp gjorts föreslogs att en behörig anhörig ska agera under skadeståndsansvar.²⁰ Vidare menade regeringen att skadeståndsansvaret är aktuellt för agerande som faller inom behörigheten, medan agerande utom behörigheten inte binder den enskilde.²¹ En anhörig som avsäger sig ställföreträdarskapet bör enligt propositionen verka för att annan företrädare utses och underlåtenhet att göra så kan medföra skadeståndsskyldighet.²²

2.3.4 Upphörande

Det framgår inte uttryckligen av 17 kap. FB när anhörigbehörigheten upphör att gälla utöver när god man, förvaltare eller framtidsfullmaktshavare företräder den enskilde på ett visst område enligt 17:3 FB. I propositionen ansåg regeringen att det inte skulle sättas upp ett tidskrav på när den enskildes oförmåga skulle medföra att anhörigbehörigheten kunde tas i anspråk. Detta för att inte hindra användandet av anhörigbehörigheten vid kortare eller mer akuta perioder av beslutsoförmåga.²³ Anhörigbehörigheten bör därmed upphöra när det inte längre är uppenbart att den enskilde är oförmögen att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter. Även vid tveksamhet om den enskildes oförmåga bör anhörigbehörigheten upphöra, vilket även stämmer överens med regeringens syfte bakom formuleringen ”uppenbart”.²⁴

2.4 Diskussion

²⁰ Prop. 2016/17:30, s. 99.

²¹ Prop. 2016/17:30, s. 101–103.

²² Prop. 2016/17:30, s. 100.

²³ Prop. 2016/17:30, s. 84–85 och 94.

²⁴ Se Prop. 2016/17:30, s. 95.

Utgångspunkten att de närmast anhöriga är bäst lämpade som företrädare är inte problemfritt. Det finns ingenting som garanterar att exempelvis barn skulle vara de som bäst, om alls, önskar hjälpa den enskilde på ett hederligt vis. Visserligen finns det möjlighet för en anhörig att avsäga sig ansvaret, men detta garanterar inte att en illvillig anhörig avsäger sig uppdraget för att tillförsäkra den enskilde en mer lämplig företrädare. Som Svenska Bankföreningen föreslagit i sitt remissvar kan exempelvis en nära vän vara bättre lämpad att hantera uppdraget.²⁵ Regeringen anför som skäl mot att vidga kretsen av behöriga i 17:2 FB att vänner över lag kan ha svårt att hävda sin ställning i förhållande till tredje man, men regeringen utesluter inte möjligheten att exempelvis banker i samråd med den enskilde och dennes anhöriga använder sig av andra konstruktioner för att lösa de situationer där den enskilde önskar att någon annan företräder denne.²⁶

En liknande problematik är den situation där den enskilde saknar förtroende för den anhörige. Regeringen menar att samma problem kan uppstå i förhållande till exempelvis gode män, och att sådana situationer får lösas på samma sätt, det vill säga genom att den enskilde då på förhand får utse en framtidsfullmaktshavare. Vidare verkar regeringen mena att behörighetens begränsning och lojalitetsplikten ger tillräckligt skydd mot missbruk.²⁷

Av vad som behandlats ovan angående att behörighetens omfattning inte är uttömmande uppräknad framgår att vad som faller inom denna i viss mån kan anpassas utefter vad situationen kräver. Viss ledning i vilka åtgärder behörigheten omfattar bör dock gå att finna i vilka åtgärder som en god man får företa utan den enskildes samtycke.²⁸

Att behörigheten omfattar att hjälpa till med insättningar är visserligen viktigt för den som inte kan ta hand om detta själv, men att det inte skulle vara förenat med någon risk för missbruk från den anhörige går i min mening att ifrågasätta då det inte är otänkbart att en illvillig anhörig utnyttjar möjligheten

²⁵ Svenska Bankföreningen, Remissyttrande på departementspromemorian Ds 2014:16, s. 11.

²⁶ Prop. 2016/17:30, s. 91.

²⁷ Jfr Prop. 2016/17:30, s. 91.

²⁸ Jfr Prop. 2016/17:30, s. 86.

till egen förkovran. Vidare bör även beaktas att gode män, vilkas verksamhet propositionen drar paralleller till, till skillnad från behöriga anhöriga står under överförmyndarens tillsyn och ska föra räkenskaper enligt 12:5 och 9 FB.

Då förutsättningarna för att anhörigbehörighet ska inträda inte är mer specifika än vad som framgått ter det sig naturligt att den enskildes vilja ska beaktas där denna kan utrönas, som framgår av lojalitetsplikten. Saknar den enskilde förmåga att tala eller uttrycka sig på annat vis blir detta dock en svår uppgift även för närstående. Den enskildes förmodade inställning enligt 17:4 1 st. 1 p. FB aktualiseras då, varvid anhörigas kännedom om den enskilde får nyttjas för att bedöma dennes inställning och vad som ligger i dennes intresse.

Att den förmodade inställningen ska beaktas i de fall den enskilde inte kan uttrycka sin vilja öppnar i min mening upp för missbruk. I de fall endast en anhörig är behörig och således inte behöver samråda med andra anhöriga blir det möjligt för en behörig anhörig att hävda tolkningsföreträde av den enskildes förmodade inställning. Om den enskilde inte heller kan uttrycka sin vilja blir det svårt att motbevisa den anhörige. Risken minskar visserligen genom att behörigheten är begränsad till att gälla den vardagliga livsföringen, men kan ändå tänkas medföra problem då det saknas en utförlig redovisningsskyldighet och tillsynsfunktion.

Utformningen av dokumentationsplikten att som utgångspunkt endast omfatta sparande av kvitton och kontoutdrag verkar enligt motiven främst vara för att tillgodose den anhöriges möjlighet att försvara sitt agerande mot påståenden om missbruk. Detta innebär enligt mig att den enskildes skydd försvagas till förmån för den anhöriges intressen. Problem kan tänkas uppstå i situationer där den anhörige agerar illojalt och dokumentationen anpassas för att visa en felaktig bild av vilka åtgärder som vidtagits.

Skyddet som ges den enskilde genom skadeståndsansvaret ger, jämfört med övriga behandlade skyddsmekanismer, en i min mening mer konkret möjlighet att hävda sin rätt gentemot en missbrukande anhörig. Det skyddet

är både avskräckande och en faktisk möjlighet att utkräva ersättning från en skadevållande anhörig.

Problemet med skadeståndsskyldighet är att om den enskilde uppenbarligen saknar förmåga att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter så saknar hen sannolikt även förmågan att upptäcka missbruk och utkräva skadestånd. Den enskilde blir då i praktiken, trots lagstöd, oförmögen att tillvarata sin rätt. Som med många ovan behandlade skyddsmekanismer blir detta särskilt märkbart i de situationer där den behörige anhörige är ensam i anhörigkretsen eller den enskilde inte har några andra anhöriga än illojala sådana.

Då inträdandet av anhörigbehörigheten inte är frivilligt för den enskilde så är konstruktionen med upphörande när oförmågan inte längre är uppenbar en rimlig avvägning i min mening. Inte minst med beaktande av osäkerheten i vem som kommer företräda den enskilde och vad företrädaren har för motiv. Likaså är anhörigbehörighetens upphörande på områden där den enskilde har eller får en annan ställföreträdare ett effektivt skydd i den mån så faktiskt sker. Tillförordnande av en annan ställföreträdare förutsätter dock att behovet uppmärksammas, vilket inte nödvändigtvis sker när det redan finns en behörig anhörig.

3 Avtalsfullmaktens reglering

I detta kapitel redogörs för den reglering kring fullmakter enligt avtalslagen som är aktuella för den fortsatta framställningen och som tjänar till att synliggöra styrkor och svagheter med den befintliga regleringen kring anhörigheten. Sist i kapitlet analyseras och diskuteras skyddet den enskilde ges inom anhörigheten i ljuset av regleringen för avtalsfullmakter.

3.1 Ikraftträdande

Den som önskar låta en annan person sluta avtal eller företa rättshandlingar i dennes namn kan göra så genom att utfärda en fullmakt. Huvudmannen är då omedelbart bunden av de rättshandlingar som fullmäktigen vidtar i huvudmannens namn, så länge detta sker inom fullmaktens gränser. Detta är utgångspunkten för fullmakter enligt 2:10 1 st. AvtL.

3.2 Behöriga och behörighet

Den som av huvudmannen utses till fullmäktig har rätt att företräda huvudmannen och därmed företa rättshandlingar för dennes räkning. Den som önskar förse någon med fullmakt att agera i dennes ställe väljer själv vem som ska vara fullmäktig enligt 2:10 AvtL.

Vad en fullmäktig får göra för huvudmannens räkning styrs av fullmaktens omfattning och kan delas in i behörighet och befogenhet. Med undantag för uppdragsfullmakter, så kallade § 18-fullmakter där behörighet och befogenhet sammanfaller,²⁹ är rättshandlingar som fullmäktigen företagit i strid med befogenheten gällande gentemot huvudmannen om den som rättshandlingen företagits mot varit i god tro enligt 2:11 1 st. AvtL.

3.3 Skyddsmekanismer

²⁹ Grauers, s. 93–94.

3.3.1 Ogiltighet vid bristande behörighet

Om en fullmäktig handlat i strid med särskilda inskränkande föreskrifter som meddelats av huvudmannen (fullmaktsgivaren), det vill säga i strid med befogenheten, blir enligt 2:11 1 st. AvtL huvudmannen som utgångspunkt inte bunden av fullmäktigens handlande. Om tredje man befunnit sig i god tro angående befogenhetsöverskridandet så kan huvudmannen dock bli bunden ändå.

Vid uppdragsfullmakter är skyddet mot agerande i strid med fullmakten än mer långtgående till huvudmannens fördel enligt 2:11 2 st. AvtL. Som berörts ovan sammanfaller behörigheten och befogenheten i sådana fullmakter. Utgångspunkten för uppdragsfullmakter är i stället att om fullmäktigen agerar utanför uppdragets omfattning blir huvudmannen inte bunden av avtalet om denne inte så önskar, även om tredje man varit i god tro avseende fullmäktigens befogenhet och behörighet.

3.3.2 Skadestånd

Blir huvudmannen i ett fullmaktsförhållande bunden av en rättshandling som fullmäktigen vidtagit inom behörigheten men i strid med befogenheten kan huvudmannen utkräva skadestånd från fullmäktigen enligt regleringen för sysslomän i HB.³⁰ Av 18:3 HB framgår att om sysslomannen (fullmäktigen) handlar illojalt gentemot huvudmannen så är sysslomannen ersättningsskyldig för skada.

För självständiga fullmakter gäller att huvudmannen enligt 2:11 1 st. AvtL, som nämnts ovan, kan bli bunden av fullmäktigens rättshandlande om tredje man varit i god tro avseende fullmäktigens befogenhet. Huvudmannen har då ett skadeståndsanspråk gentemot fullmäktigen enligt 18 kap. HB. Är en sådan fullmakt inte begränsad av särskilt inskränkande föreskrifter sammanfaller behörigheten med befogenheten. Detta medför att överträdelse av befogenheten även innebär överträdelse av behörigheten, vilket i de flesta fall

³⁰ Ramberg & Ramberg, s. 78–79.

torde medföra att tredje man inte kan befinna sig i god tro då denne har en självständig fullmakt att förhålla sig till.³¹

Situationen avseende överskridande av befogenhet i uppdragsfullmakt är liknande situationen i stycket ovan i det att befogenhet och behörighet sammanfaller i sådana fullmakter, och stadgandet i 2:11 2 st. AvtL innebär att huvudmannen inte blir bunden av rättshandlandet.

3.3.3 Upphörande/återkallelse

Fullmakter återkallas på olika sätt beroende på hur de utfärdats. Som utgångspunkt enligt 2:12 1 st. AvtL ska huvudmannen vid återkallelse av fullmakt, även om han meddelat fullmäktigen om detta, följa vad som är stadgat enligt 2:13–16 AvtL för var typ av fullmakt. Till exempel återkallas fullmakt som meddelats tredje man enligt 2:13 AvtL genom att tredje man meddelas att fullmakten återkallas. För uppdragsfullmakter krävs enligt 2:18 AvtL att huvudmannen meddelar fullmäktigen att den inte längre ska gälla. Återkallelsen träder i kraft när meddelandet kommit fullmäktigen till handa.

3.4 Anhörigbehörigheten i ljuset av avtalsfullmakter

Till skillnad från anhörigbehörighet uppstår avtalsfullmakt när huvudmannen på eget initiativ ger fullmakt till fullmäktigen. Skillnaden gällande ikraftträdande av de två typerna av företräderskap är främst det att en avtalsfullmakt träder i kraft på huvudmannens initiativ, medan anhörigbehörigheten träder i kraft när företräddaren anser att rekvisiten är uppfyllda.

Distinktionen mellan behörighet och befogenhet i AvtL förekommer inte gällande anhörigbehörigheten. Behörigheten för den som tillämpar anhörigbehörigheten framgår av 17:1 1 st. FB och omfattar ordinära rättshandlingar med anknytning till den enskildes dagliga livsföring, vilket

³¹ Jfr Grauers, s. 94–95.

behandlats ovan. Om *befogenhet* ska liknas med bestämmelserna om anhörigbehörighet så torde detta vara genom listan över den anhöriges skyldigheter i 17:4 FB. I förarbetena till 17 kap. FB framgår dock inte att syftet med de bestämmelserna skulle vara att motsvara den funktion som befogenhet i avtalsfullmakter fyller.

Liksom inom anhörigbehörigheten föreligger möjlighet till skadestånd i situationer där fullmäktigen agerat inom behörigheten men vållat huvudmannen skada. I situationer där fullmäktigen agerat utanför behörigheten blir, också likt anhörigbehörigheten, huvudmannen inte bunden.

En jämförelse mellan upphörandet av anhörigbehörighet och återkallelse av avtalsfullmakt är också på sin plats. Liksom inträdandet av anhörigbehörigheten sker när det är uppenbart att den enskilde inte längre är förmögen att handa sina ekonomiska angelägenheter upphör behörigheten när oförmågan inte längre är uppenbar.³² Den enskilde har i de situationerna alltså ingen möjlighet att själv frånta den anhörige dennes behörighet. I avtalsfullmaktsförhållanden står det däremot huvudmannen fritt att återkalla en fullmakt.

³² Prop. 2016/17:30, s. 100–102.

4 Föräldraskapets reglering

I detta kapitel behandlas regleringen av föräldrars förmynderskap och det skydd som ges den som står under förmynderskapet. Trots att den som företräds inom ramen för föräldrars förmynderskap är omyndig så finns det likheter med regleringen av anhörigbehörighet med relevans för uppsatsens syfte. I slutet av kapitlet analyseras och diskuteras, liksom i föregående kapitel, anhörigbehörigheten i ljuset av regleringen för föräldrars förmynderskap.

4.1 Ikraftträdande

Den som är under 18 år är enligt 9:1 FB omyndig och saknar i många fall möjlighet att själv rättshandla. Föräldrarna till den omyndige är som utgångspunkt dennes förmyndare enligt 10:2 FB och vårdnadshavare enligt 6:2 FB. Vårdnadshavarskapet uppstår vid födseln av ett barn enligt 6:3 FB. Förmynderskap för föräldrar som är vårdnadshavare uppstår på samma vis genom 10:2 FB.³³

4.2 Behöriga och behörighet

4.2.1 Behöriga företrädare

Som utgångspunkt är det föräldrarna som företräder sina barn. Detta utesluter inte att andra personer kan bli aktuella som förmyndare och vårdnadshavare. Som exempel på detta kan ges den situationen att samtliga föräldrar som har vårdnaden om ett barn gör sig skyldiga till försummelse eller andra brister i omsorgen som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling enligt 6:7 1–3 st. FB.

Av 12:12 1 st. FB följer att om två föräldrar till den underårige är dennes förmyndare så utövas deras förmynderskap gemensamt. I vissa undantagsfall

³³ Prop. 1993/94:251, s. 97.

får dock en förälder ensam fatta vissa beslut om den andra är förhindrad enligt 13:1 2 st. FB.

4.2.2 Behörighetens omfattning

Föräldraskapet som företrädarform delas i FB upp i förmyndarskap, som avser ekonomiska angelägenheter, och vårdnadsansvar som omfattar personliga förhållanden.³⁴ Föräldrars förmyndarskap regleras i 13 kap. FB och vårdnaden i 6 kap. FB. Även 12 kap. FB är tillämpligt på föräldrar som är förmyndare.

Vad gäller föräldrars förmyndarförvaltning bestämmer föräldern hur tillgångar som står under deras förvaltning ska användas om inte annat framgår av lag enligt 13:1 1 st. FB. Detta omfattar merparten av de tillgångar en omyndig kan ha. Bland annat gåvor och liknande förvärv som den omyndige fått med förbehåll att den underårige ska råda över tillgångarna och vad den omyndige själv förvärvat genom arbete efter att denne fyllt 16 år är dock undantaget föräldrarnas förvaltning.³⁵

Ytterligare begränsning av föräldrars förmyndarförvaltning gäller enligt 13:10 FB för dispositioner med den omyndiges fasta egendom, vilket kräver överförmyndarens samtycke. Som utgångspunkt får de inte heller enligt 13:11–12 FB ge bort egendom (såvida om det inte rör sig om personliga presenter som står i förhållande till den omyndiges ekonomiska villkor) eller ta upp lån, ingå borgensförbindelse eller ställa den omyndiges egendom till säkerhet för förbindelser.

4.3 Skyddsmekanismer

4.3.1 Lojalitetsplikt

Av 12:3 FB följer att förmyndare ska fullgöra sina skyldigheter omsorgsfullt och alltid handla på det sätt som bäst gagnar den omyndige. Bestämmelsen

³⁴ Prop. 2020/21:150, s. 34.

³⁵ Se 9:1 och 12:1 FB.

följs av 12:4 FB om att den omyndiges medel i skälig omfattning ska användas för dennes uppehälle, utbildning och nytta i övrigt. Resterande medel ska förvaltas med omsorg så att de till exempel inte minskar i värde. Regeringen uttalade i förarbetena att den senare paragrafen skulle komplettera den förra, vars syfte är att ge en allmän handlingsnorm och kan ha betydelse för skadeståndsskyldighet och överförmyndartillsyn.³⁶ Vidare uttalades i propositionen att det inte kan uteslutas att 12:4 FB medför att den omyndiges medel genom vissa typer av inköp även kommer resten av familjen till godo genom exempelvis köp av bil, men att individuella förhållanden får tas i beaktande vid bedömningen av tillåtligheten.³⁷

Enligt 12:7 1 st. FB ska den omyndige och dennes eventuella sambo höras i viktiga frågor om så kan ske, förutsatt den omyndige fyllt 16 år. Formuleringen *ska* är enligt propositionen ämnad att markera vikten av att den omyndiges synpunkter inhämtas. Formuleringen är dock av ordningskaraktär och rättshandlingar som företas av en förmyndare blir ändå bindande.³⁸

4.3.2 Dokumentationsplikt

Föräldrar har en skyldighet att med hänsyn till egendomens omfattning och omständigheterna i övrigt föra räkenskaper och anteckningar över sin förvaltning och vidtagna åtgärder i den utsträckning det kan anses behövt enligt 12:5 2 men. FB. Enligt propositionen är det föräldrarna som i första hand ska avgöra omfattningen av dokumentationen, och räkenskaper och anteckningar bör i princip endast krävas om det är ”en egentlig förmögenhetsförvaltning” som utförs.³⁹ Vad detta innebär är dock i min mening inte helt klart. Förmyndarskapsutredningen föreslog att föräldrars dokumentationsplikt inte skulle innebära mer omfattande bokföring om tillgångarna tas i anspråk helt och hållet för ”sedvanliga kostnader för uppehälle m.m.”⁴⁰ Det ligger därför nära till hands att sådan egentlig

³⁶ Prop. 1993/94:251, s. 212.

³⁷ Prop. 1993/94:251, s. 212–213.

³⁸ Prop. 1993/94:251, s. 215–216.

³⁹ Prop. 1993/94:251, s. 214.

⁴⁰ SOU 1988:40, s. 214.

förmögenhetsförvaltning åtminstone inte föreligger vid förvaltning där inga extraordinära transaktioner äger rum.

4.3.3 Överförmyndarens tillsyn

Av 12:9 FB följer att förmyndare står under överförmyndarens tillsyn och att de är skyldiga att lämna de uppgifter om sin verksamhet som överförmyndaren begär. Detta gäller oavsett om den förmyndaren står under särskilt tillsyn från överförmyndaren eller ej, exempelvis på grund av att den omyndiges tillgångar enligt 13:2 FB överstiger åtta prisbasbelopp. Detta ger enligt propositionen överförmyndaren möjlighet att utreda om det ska meddelas skärpande föreskrifter.⁴¹

Om den omyndiges tillgångar överskrider åtta prisbasbelopp⁴² ska enligt 13:2 1 st. FB bestämmelserna i 13:3–7 FB tillämpas. Enligt 3 § ska en förteckning över den omyndiges egendom lämnas till överförmyndaren av föräldrarna inom en månad efter det att den omyndiges tillgångar överskrider beloppet. Uppgifterna lämnas på heder och samvete. Redovisning av förvaltningen av egendom till överförmyndaren ska därefter lämnas in varje år enligt 13:14 FB. När förmynderskapet eller denna särskilda överförmyndarkontroll upphör ska enligt 13:15 FB en sluträkning innehållande en redogörelse för förvaltningen lämnas till överförmyndaren inom en månad från att den omyndige blivit myndig eller överförmyndaren till följd av att den omyndiges tillgångar underskrider fyra prisbasbelopp enligt 13:9 1 st. FB beslutar om upphörande av överförmyndarkontrollen.

I 13:18 FB ges utrymme för överförmyndaren att förelägga föräldrar att redogöra för sin förvaltning utöver vad som framgått om den omyndige begär det eller det finns särskilda skäl. Även i andra fall om det av särskild anledning krävs för att trygga förvaltningen får överförmyndaren besluta att reglerna om särskilt överförmyndartillsyn ska tillämpas enligt 13:19 1 st. 1 p.

⁴¹ Prop. 1993/94:251, s. 217.

⁴² Åtta prisbasbelopp år 2023 motsvarar 420 000 kronor.

FB. Sådana situationer kan enligt propositionen till exempel vara att den omyndiges medel används för föräldrarnas konsumtion.⁴³

4.3.4 Skadestånd

Förmyndare som orsakar den omyndige skada med uppsåt eller vårdslöshet är skyldiga att ersätta denna skada enligt 12:14 1 st. FB. Av andra stycket följer att om flera förmyndare orsakar skadan så är skadeståndsansvaret solidariskt efter respektive förmyndares grad av vållande. Vidare relevant för skadeståndsskyldigheten är att när föräldrars förvaltare upphör ska de enligt 13:21 1 st. FB hålla räkenskaperna och övriga handlingar som förts över förvaltningen tillgängliga för granskning.

4.3.5 Upphörande

Förmyndare har enligt 10:9 FB rätt att bli entledigade från uppdraget. Detta gäller dock inte om förmyndaren även är förälder till den omyndige och särskilda skäl talar mot att föräldern entledigas som förmyndare. Däremot *ska* en förälder entledigas som förmyndare om denne gör sig skyldig till missbruk eller försummelse, är olämplig som förmyndare på grund av att den kommit på obestånd, eller av annan anledning inte längre är lämplig enligt 10:10 FB. Det ska i dessa fall enligt propositionen krävas mer för att en förälder ska entledigas än för en särskilt förordnad vårdnadshavare.⁴⁴

Slutligen upphör en förälders förmyndarskap när den omyndige fyller 18 år och blir myndig eftersom denne då inte längre står under föräldrarnas vårdnad enligt 6:2 1 st. FB.

4.4 Anhörigbehörigheten i ljust av föräldraförvaltning

Likt anhörigbehörigheten inträder föräldrars företräderskap till följd av lag snarare än att någon utser en egen företrädare. Föräldraskapet som

⁴³ Prop. 1993/94:251, s. 250–251.

⁴⁴ Prop. 1993/94:251, s. 103.

företrädarform liknar även anhörigbehörigheten på så sätt att huvudmannen får en företrädare vare sig den vill det eller ej.

Speciellt lojalitetsplikten och att den omyndige ska höras vid viktigare frågor liknar anhörigbehörighetens krav på lojalitetsplikt och att den enskildes intressen och vilja ska beaktas. Det är dock skillnad på att någon ska höras och att en anhörig ska handla *i enlighet med* den enskildes intressen och vilja. Av propositionen till reglerna om anhörigbehörighet framgår dock att samrådet gällande den enskildes intressen och vilja medvetet inte avgränsats till viktigare frågor utan bör ske när det är möjligt och behövt.⁴⁵

Dokumentationsplikten innebär som framgått ovan att föräldern som utgångspunkt får avgöra vad som är lämplig dokumentation. Detta liknar det låga krav som ställs på dokumentationsplikten för behöriga anhöriga, med den skillnaden att inträdandet av den mer omfattande dokumentationsplikten för föräldrar när egendomens värde överskrider åtta prisbasbelopp saknar motsvarighet för behöriga anhöriga. Det uttalas visserligen i förarbetena att mer långtgående dokumentation förväntas om verksamheten en behörig anhörig bedriver är mer omfattande,⁴⁶ men lika höga krav som ställs på föräldrar under särskild överförmyndartillsyn verkar saknas.

Föräldrar står till skillnad från behöriga anhöriga under överförmyndarens tillsyn, vilket ökar chansen att oegentligheter uppmärksammas, inte minst när det rör sig om större värden och den strängare överförmyndartillsynen aktualiseras. För anhörigbehörighetens del uttalades i propositionen att eftersom en god man eller förvaltare kan utses om en anhörig inte vill samarbeta med överförmyndaren för att klarlägga eventuella missförhållanden, och mot bakgrund av anhörigbehörighetens snäva omfång var det inte motiverat att belasta systemet med en särskild tillsynsfunktion.⁴⁷

Både anhörigbehörighet och föräldraförvaltning upphör när förutsättningarna för tillförordnandet inte längre föreligger, företrädaren avsäger sig uppdraget

⁴⁵ Prop. 2016/17:30, s. 97.

⁴⁶ Prop. 2016/17:30, s. 98.

⁴⁷ Prop. 2016/17:30, s. 98–99.

eller företrädaren inte är lämplig. Den sistnämnda situationen förutsätter att någon typ av missförhållanden uppmärksammas och för anhörighetsens vidkommande att en god man eller förvaltare utses. Särskilt gällande anhörighetsens torde detta vara svårt att uppmärksamma mot bakgrund av avsaknaden av tillsynsfunktion.

5 Analys och diskussion

Med införandet av 17 kap. FB har lagstiftaren sökt reglera det rättshandlande som många anhöriga till sjuka eller på annat sätt oförmögna personer redan tidigare vidtagit för att hjälpa den enskilde. Tanken är att regleringen ska tydliggöra vilket utrymme en anhörig har att hjälpa den enskilde och att ett undanröjande av oklarheter skulle både förhindra passivitet från anhöriga och minska antalet ansökningar om förordnande av godmanskap när sådan är obehövlig.⁴⁸

Som framgått ovan har gjorts överväganden mellan ett system som inte är så pass detaljreglerat att det avskräcker anhöriga, samtidigt som det är tillräckligt reglerat för att tillförsäkra den enskilde skydd mot missbruk. I min mening har detta dock resulterat i en reglering som visserligen ger anhöriga en möjlighet att rättshandla som är tillräcklig för att grundläggande behov hos den enskilde kan tillgodoses, men som i viss omfattning brister i situationer där den anhörige är illvillig och beredd att utnyttja behörigheten i eget intresse. Genomgående i propositionen till 17 kap. FB hänvisas till att anhöriga vill väl. Detta tillsammans med den lagstadgade lojalitetsplikten verkar i lagstiftarens ögon räcka för att tillförsäkra den enskilde adekvat skydd. Skyddsmekanismerna i 17 kap. FB har likheter med flera regler inom både AvtL och föräldrars förmyndarskap.

Anhörigbehörigheten inträder när den enskilde är uppenbart oförmögen att ha hand om sina ekonomiska angelägenheter, en bedömning som görs av den anhörige. Det är således inget som inträder på grund av den enskildes frivilliga beslut, vilket överensstämmer med att anhörigbehörigheten ska vara en lösning för just de fallen när den enskilde inte längre kan fatta vissa beslut. Det utesluter dock inte att den enskilde i många fall fortfarande torde kunna ha synpunkter på vem som företräder denne. Anhörigbehörigheten liknar på så sätt föräldrars förmyndarskap som inte heller uppstår på grund av frivilligt beslut av den omyndige. En relevant skillnad häri är möjligheten att entlediga en förälder från förmyndaruppdraget vid missbruk, försummelse eller annan

⁴⁸ Prop. 2016/17:30, s. 81–83.

olämplighet, vilket kan uppmärksammas genom att förmyndare står under överförmyndarens tillsyn. Anhöriga kan visserligen fråntas anhörigbehörigheten om en annan företrädare utses på samma område, men möjligheten att uppmärksamma missförhållanden och därför tillsätta en god man saknas då det inte finns någon särskild tillsynsfunktion som anhöriga står under. Detta kan ställas i kontrast till avtalsfullmakter, i vilka huvudmannen visserligen frivilligt utsett en företrädare men för vilka det, liksom för anhörigbehörigheten, saknas tillsynsfunktion. Huvudmannen kan dock när som helst återkalla avtalsfullmakten.

Dokumentationsplikten är ett annat exempel där överväganden gjorts mellan enkelheten för anhörigbehörigheten att tas i anspråk och tillsynsbehovet. Utöver avsaknad av generell tillsyn från överförmyndaren saknas även särskild tillsyn när den enskildes tillgångar når ett visst belopp likt den särskilda överförmyndartillsyn föräldrar står under. I likhet med föräldrar har behöriga anhöriga en mindre långtgående dokumentationsplikt som utgångspunkt. När den ska bli mer långtgående för anhörigbehörighetens del framgår dock inte tydligt. Inte heller medför den att en anhörig ska redovisa sin förvaltning för något tillsynsorgan. Särskilt i de situationer den enskilde endast har en anhörig som företräder denne innebär anhörigbehörigheten att den enskilde ges väldigt liten möjlighet att uppmärksamma brister i dokumentationen eller andra missförhållanden.

Lojalitetsplikten som ska genomsyra utövandet av anhörigbehörigheten liknar den föräldrar har gentemot sina barn. Snarare än att den enskilde *ska höras* vid viktigare frågor så ska dock en behörig anhörig *beakta* den enskildes vilja eller förmodade inställning och samrådet är begränsat till när det är behövligt och möjligt. Givetvis är det inte alltid möjligt att samråda med någon som är mycket sjuk, men för det fall den enskilde går att samråda med framgår det inte hur långtgående lojalitetsplikten är och dess omfattning torde bli beroende av den anhöriges bedömning. Vid avtalsfullmakt kan huvudmannen meddela inskränkningar och därigenom styra företrädares agerande – en möjlighet som saknas inom anhörigbehörigheten i vidare mån än att intressen, vilja och förmodade inställning ska beaktas av den anhörige.

Regleringen av skadeståndsskyldighet för en företrädare gentemot sin huvudman är snarlik inom såväl anhörigbehörighet, fullmakt och föräldraskap. Huvuddragen är att om företrädaren genom uppsåt eller vårdslöshet vållar den de företräder skada så ska skadan ersättas. En förutsättning för skadestånd som en effektiv skyddsmekanism är dock att den enskilde har möjlighet att både uppmärksamma och utkräva skadestånd. För att tillförsäkra den enskilde sådan möjlighet, inte minst i de fall denne är begränsad i sådana hänseenden på grund av sin oförmåga, skulle någon typ av tillsyn eller möjlighet för tredje man att uppmärksamma missförhållanden vara till hjälp.

Distinktionen inom AvtL mellan agerande inom och utom befogenheten skulle också kunna vara till hjälp för enskildas möjlighet att tillvarata sin rätt inom anhörigbehörigheten. Om ett liknande samspel mellan behörighet och befogenhet och överträdelse av den sistnämnda kunde implementeras inom ramen för anhörigbehörighet, exempelvis genom att den enskildes uttryckta vilja ges liknande funktion som befogenheten har vid fastställande av en anhängs skadeståndsansvar, vore det ett effektivt stärkande av den enskildes skydd. Detta är dock inte nödvändigtvis lätt gjort då anhörigbehörigheten har tydligare beröringspunkter med föräldraskapet och inte bygger på behörighet- och befogenhetsbegreppen på samma vis som avtalsfullmakter. Likväl hade en lösning där den enskildes vilja ges mer betydelse stärkt skyddet mot missbruk. Troligtvis hade detta inte heller försvårat företrädarskapet för välvilliga anhöriga i större mån, samtidigt som det hade avskräckt illvilliga sådana från missbruk.

Den återkommande svagaste delen i skyddet inom anhörigbehörigheten är i min mening avsaknaden av någon tillsynsfunktion. I och med att behörig anhörig själv bedömer när denne behöver företräda den enskilde, att den enskilde inte har någon möjlighet att i det skedet utse sin företrädare, samt eftersom den enskilde sannolikt är oförmögen att uppmärksamma och beivra missbruk, blir det av största vikt att företrädaren är välvillig. Som framgått ovan finns det visserligen regler som styr hur den anhörige ska agera, men i situationer där den anhörige är beredd att missbruka uppdraget så innebär

avsaknaden av särskild tillsynsfunktion att den enskilde begränsas i sina möjligheter att bevaka och tillvarata sin rätt. Som framgått har lagstiftaren för tillsynens vidkommande ansett att anhörigbehörighetens snäva omfattning och möjligheten att utse annan företrädare vid anhörigs ovilja att samarbeta vid uppmärksammade missförhållanden är tillräckligt skydd.

I min mening har lagstiftaren dock inte i tillräcklig mån tagit hänsyn till risken för att i avsaknad av tillsyn kan illvilliga anhöriga vara mer benägna att kringgå eller utnyttja de regler som ställs upp för anhörigbehörigheten för egen vinning. Framför allt där den enskilde är så sjuk att denne inte har möjlighet att utnyttja sig av skyddsmekanismerna som finns. En tillsynsfunktion hade då kunnat garantera den enskilde den möjligheten genom att uppmärksamma missförhållanden. En sådan funktion får dock inte innebära att syftet med regleringen som en lättillgänglig lösning för välvilliga anhöriga försakas. Likt föräldrars förvaltning hade anhörigbehörigheten gynnats av införande av en värdegräns för den enskildes egendom vid vilken särskild granskning av dokumenterade åtgärder ska ske av ett tillsynsorgan. Detta är givetvis inte en lösning som skyddar alla, och inte heller helt obesvärlig för anhöriga i alla fall, men ändå en lösning som utan att vara alltför betungande för företrädarna stärker den enskilde möjlighet att ta till vara sin rätt som denne ges genom övriga skyddsmekanismer.

6 Slutsats

Slutsatsvis ska sägas att regleringen kring anhörigbehörighet är ett resultat av lagstiftarens försök att skapa en företrädarform som är både enkel och fri nog från reglering för att inte avskräcka anhöriga som vill assistera den enskilde när denne inte längre är kapabel att själv göra det, samtidigt som den enskildes skydd mot missbruk värnas. Resultatet är en reglering där utgångspunkten är en välvillig och kompetent anhörig som klarar av att företräda den enskilde utan att missbruka behörigheten.

Som visats finns det beröringspunkter mellan anhörigbehörigheten och de behandlade närliggande områdena och utgångspunkterna för regleringen av skyddsmekanismerna är delvis snarlika de som gjorts för 17 kap. FB. Önskan om att skapa en företrädarform som anhöriga inte ska avskräckas från att utnyttja och en utgångspunkt om att anhöriga vill väl och är kompetenta nog att företräda den enskilde har dock resulterat i att vissa i min mening önskvärda skyddsmekanismer, såsom främst tillsyn, saknas. Tydligast blir detta i de situationer där den enskilde är för sjuk för att själv ta tillvara sin rätt och särskilt i de fall där behörig anhörig är illvillig eller inkompetent. Än mer bristande blir den enskildes skydd om den eller de som företräder den enskilde är den eller de enda som skulle kunna uppmärksamma den enskilde eller någon annan på missbruket. I dessa situationer kan den enskilde stå helt utan faktisk möjlighet att värna sin rätt.

Då den enskilde inte i alla situationer saknar möjlighet att uttrycka sin vilja skulle större hänsynstagande till den enskildes vilja, likt befogenheten inom avtalsfullmakter, kunna tillfredsställa den enskildes skyddsbehov i större mån. Vidare kan införande av tillsyn likt den särskilda överförmyndartillsynen vid större värden inom föräldraförvaltning stärka skyddet mot missbruk. Det är dock viktigt att ytterligare reglering inte blir så pass långtgående att anhöriga avskräcks från att utnyttja anhörigbehörigheten och att systemet belastas för mycket, vilket skulle frångå syftet. De föreslagna skyddsmekanismerna borde dock, i min mening, gå att införa och justera för att vara förenliga med detta syfte.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

SOU 1988:40 *Föräldrar som förmyndare*.

Prop. 1993/94:251 *Förmyndarskapslagstiftningen*.

SOU 2004:112 *Frågor om Förmyndare och ställföreträdare för vuxna*.

Prop. 2016/17:30 *Framtidsfullmakter – en ny form av ställföreträdarskap för vuxna*.

Prop. 2020/2021:150 *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister*.

Litteratur

Grauers, P H, *Person och avtal – en kortfattad inledning till person- och avtalsrätten*, 4 uppl., Liber 2017.

Jareborg, N, *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004, s. 1–10.

Kleineman, J: 'Rättsdogmatisk metod', i: *Juridisk metodlära*, Nääv, M & Zamboni, M (red.), 2 uppl., Studentlitteratur 2018, s. 21–46.

Lambertz, G, *Nyttig och onyttig rättsvetenskap*, SvJT 2002, s. 261–278.

Olsen, L, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004, s. 105–145 .

Ramberg, C & Ramberg J, *Allmän avtalsrätt*, 12 uppl., Nordstedts Juridik 2022.

Övrigt

Brattgård, L, *Skyddsmekanismer vid anhörigbehörighet*, Uppsala universitet 2018.

Svenska Bankföreningen, *Yttrande över promemorian Framtidsfullmakter*
(Ds 2014:16), Ju2014/3309/L2.